

ЩЕРБАК І. А.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
(Донецький національний університет
імені Василя Стуса)

УДК 343.977

ДО ПИТАННЯ РОЗКРИТТЯ ЗЛОЧИНІВ (У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕТЕКТИВА НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ)

У статті визначається сутність поняття розкриття злочину та його зміст, враховуючи особливості діяльності детективів Національного антикорупційного бюро України. На підставі аналізу законодавства, наукових розробок у галузі кримінального процесу, криміналістичної науки та оперативно-розшукової діяльності здійснюється порівняння теоретичної та практичної позиції щодо визначення змісту терміна «розкриття злочину». Враховуючи сучасні тенденції законодавства, визначається момент, з якого злочин можна вважати розкритим.

Ключові слова: детектив, злочин, Національне антикорупційне бюро України (НАБУ), оперативно-розшукова діяльність, розкриття, розслідування, слідчий, співробітник оперативного підрозділу.

В статье определяется сущность понятия раскрытия преступления и его содержание, учитывая особенности деятельности детективов Национального антикоррупционного бюро Украины. На основании анализа законодательства, научных разработок в отрасли уголовного процесса, криминалистической науки и оперативно-розыскной деятельности осуществляется сравнение теоретической и практической позиции определения содержания термина «раскрытие преступления». Учитывая современные тенденции законодательства, определяется момент, с которого преступление можно считать раскрытым.

Ключевые слова: детектив, преступление, Национальное антикоррупционное бюро Украины (НАБУ), оперативно-розыскная деятельность, раскрытие, расследование, следователь, сотрудник оперативного подразделения.

In the article the essence of notion of crime detection and his maintenance is determined, taking into account the features of activity of detectives of the National anticorruption bureau of Ukraine. On the basis of analysis of legislation, scientific developments in industry of criminal procedure, to criminalistics science and operatively-search activity comparison of position of determination of maintenance of term theoretical and practical is carried out “crime detection”. Taking into account the modern tendencies of legislation a moment from which the crime can be considered exposed is determined.

Key words: detective, crime, National anticorruption bureau of Ukraine (NABU), operatively-search activity, opening, investigation, investigator, employee of operative subdivision.

Вступ. Сьогодні у наукових колах криміналістів та процесуалістів (Ф.М. Марчук, О.В. Меживой, І.А. Кравчук, В.В. Рожнова, В.В. Тіщенко, Г.В. Юркова та ін.) тривають дискусії щодо доцільності використання терміна «розкриття злочину». Це пов'язано з виклю-

ченням зі ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (надалі – КПК України) такого завдання кримінального провадження, як «швидке та повне розкриття злочинів».

Жодна зі статей КПК України не визначає зміст поняття «розкриття злочину». Втім, в окремих статтях мова про розкриття злочину ведеться, зокрема, це стосується мети діяльності детективів Національного антикорупційного бюро України (надалі – НАБУ). Згідно зі ст. 216 КПК України останні діють «з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття злочинів, які віднесені цією статтею до їх підслідності». Із цією метою за рішенням Директора НАБУ та погодженням із прокурором Спеціалізованої антикорупційної прокуратури вони можуть розслідувати злочини, які віднесені до підслідності слідчих інших органів. За такої законодавчої конструкції норми залишається спірним значення терміна «розкриття злочину» та його співвідношення із терміном «розслідування». З'ясування теоретичних питань розкриття злочину має велике практичне значення у контексті діяльності детективів НАБУ.

Постановка завдання. Метою цієї статті є визначення сутності поняття «розкриття злочину» та його змісту, враховуючи особливості діяльності детективів НАБУ.

Результати дослідження. У ст. 16 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», прийнятого 14 жовтня 2014 р., серед основних обов'язків детектива НАБУ називається як здійснення оперативно-розшукових заходів із метою попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності, так і проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень у випадках, визначених законом [1]. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 38 КПК України підрозділ детективів та підрозділ внутрішнього контролю НАБУ є органом досудового розслідування. Тому сьогодні детективи НАБУ стали єдиним суб'єктом кримінально-процесуальної діяльності, які наділені одночасно повноваженнями слідчого та працівника оперативного підрозділу, які діють із метою розкриття злочинів.

Однак у науках кримінального циклу, зокрема в кримінальному процесі та оперативно-розшуковій діяльності, термін «розкриття злочину» завжди мав різні значення. Проаналізуємо їх, виходячи з чинного сьогодні законодавства.

У теорії кримінального процесу розкриття злочину близьке за змістом до кінцевого результату діяльності органів слідства, прокуратури та суду щодо всебічного, повного й об'єктивного дослідження усіх обставин вчинення злочину. Але момент, з якого злочин вважатиметься розкритим як до прийняття у 2012 році КПК України, так і після залишається спірним.

Діяльність із розкриття злочину здійснюється у конкретній кримінально-процесуальній формі (формі доказування) і спрямована на встановлення обставин, які підлягають доказуванню у кримінальній справі [2, с. 14]. Тому пріоритетною була науково-теоретична думка процесуалістів, що розкритим вважається злочин, щодо якого було закінчено кримінальне провадження і у справі прийнято та набуло законної сили одне з судових рішень із нереабілітуючих підстав (обвинувальний вирок, ухвала про застосування примусових заходів тощо) [3, с. 386].

З іншої прикладної позиції згідно з абз. 1 п. 1 розділу 7 Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань (надалі – Положення) дані про розкриття кримінальних правопорушень визначаються за остаточними результатами досудового розслідування у кримінальному провадженні [4]. В абз. 2 п. 1 розділу 7 Положення розкритим вважається кримінальне правопорушення, за результатами досудового розслідування якого прийнято одне з таких рішень:

– прокурором затверджено або складено обвинувальний акт та передано його до суду відповідно до ст. 291 КПК України;

– прокурором затверджено або складено клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та передано його до суду відповідно до ст. 292 КПК України;

– прокурором складено клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності та направлено його до суду відповідно до ст. 287 КПК України;

– прокурором прийнято рішення про закриття кримінального провадження на підставі п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України;

– прокурором прийнято рішення про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного на підставі п.п. 7, 9 ч. 1 ст. 284 КПК України.

Але при цьому у п. 3 розділу 7 цього ж Положення міститься досить спірна норма: зазначено, що «з метою контролю за процесом розкриття кримінальних правопорушень та вжиття відповідних заходів використовуються дані про кримінальні правопорушення, за якими особам оголошено підозру». До числа розкритих кримінальних правопорушень включаються ті, щодо яких у звітному періоді до Єдиного реєстру досудових розслідувань (надалі – ЄРДР) внесено відомості про фактичне оголошення підозри особі, яка вчинила це правопорушення». Як і завжди, фактично нерозкритим вважається правопорушення, провадження у якому вперше зупинено на підставі п.п. 2, 3 ст. 280 КПК України (підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності і його місцезнаходження невідоме, виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва) у звітному періоді (тобто станом до 1 січня кожного року, починаючи з 2013 р.) або про яке до ЄРДР не внесено відомостей про прийняття у ньому рішення за умови, якщо з моменту його реєстрації пройшло більше двох місяців.

Таким чином, теорія і практика кримінально-процесуальної діяльності у питанні визначення злочину розкритим не збігається. У теорії кримінального процесу розкриття злочину є встановленням усіх обставин, що підлягають доказуванню. У практичній діяльності органів досудового слідства ключовим моментом розкриття є процесуальне рішення щодо визначення особи злочинця – оголошення підозри (як і раніше згідно з п. 26 Інструкції про єдиний облік злочинів, що втратила сьогодні чинність, – представлення статистичної картки про особу, яка вчинила злочин форми 2), що паралельно сприяє завищенню дійсних показників ефективності діяльності слідчих підрозділів. Можемо зробити висновок, що фактично для слідчого розкрити злочин значить визначити особу злочинця та оголосити їй підозру.

Розкриття злочину має самостійне значення як мета оперативно-розшукової діяльності. Втім, у чинній редакції Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» не йдеться про розкриття злочинів (як виду протиправної діяльності). У 2012 році також втратив свою чинність Наказ МВС України «Про затвердження Положення про основи організації розкриття злочинів органами внутрішніх справ України» № 456 від 24 вересня 2010 р. [5], який регламентував обов'язок оперативних підрозділів розкривати злочин. У Законі України «Про Національну поліцію» названого терміна не існує [6].

Вважаємо, що виключення законодавцем розкриття злочину із завдань оперативно-розшукової діяльності не є виправданим. Слово «розкриття» завжди мало лексико-семантичний зв'язок зі словом «невизначеність». Останнє розуміється як типова властивість практичних задач системного аналізу [7]. Оперативно-розшукова діяльність априорі характеризується інформаційною невизначеністю про подію злочину та осіб, причетних до його скоєння. Вважаємо, що саме тому науковці в теорії оперативно-розшукової діяльності не відмовилися від використання терміна «розкриття злочину».

Виявити і розкрити злочин означає встановити, виявити за допомогою оперативно-розшукових сил, засобів та методів імовірність підготовки до злочину, скоєння злочину або скоєних раніше злочинів, що старанно маскуються, зберігаються у таємниці, а тому залишаються невідомими для правоохоронних органів і громадян [8, с. 12]. Виходячи з лексичних конструкцій нещодавно опублікованих праць [8; 9], більшість спеціалістів теорії оперативно-розшукової діяльності сьогодні далі зводять розкриття злочину як до визначення підозрюваного, так і до виявлення самого факту вчинення кримінального правопорушення.

Але визначити момент розкриття злочину в аспекті оперативно-розшукової діяльності необхідно з поправкою на реалізацію цього завдання властивими такій діяльності засобами і методами.

У ч. 2 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» ідеться про зобов'язання оперативного підрозділу в разі виявлення ознак злочину невідкладно направити

зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про кримінально карані протиправні діяння окремих осіб та груп, до відповідного органу досудового розслідування для початку і здійснення досудового розслідування у порядку, передбаченому КПК України. Слідчий, прокурор не пізніше 24 годин після отримання таких матеріалів та виявлення у них відповідно ч. 1 ст. 214 КПК України обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, обов'язково вносить відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Із цього моменту розпочинається досудове розслідування, для здійснення якого у чинному КПК України передбачені відповідні засоби збирання доказів, одними з яких є негласні слідчі (розшукові) дії. Останні збігаються з оперативно-розшуковими заходами, оскільки і перші, і другі мають однаковий процесуальний порядок їх проведення та фіксації. Тому логічно припустити, що із внесенням відомостей до ЄРДР будь-які оперативно-розшукові заходи припиняються, оперативно-розшукова справа закривається з підстави, визначеної у п. 4 ч. 1 ст. 9-2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (вичерпання можливостей для здійснення розвідувальних, контррозвідувальних заходів). Ми робимо висновок, що фактично розкриття злочину в оперативно-розшуковому сенсі означає внесення слідчим відомостей про виявлений співробітником оперативно-розшукового підрозділу факт вчинення кримінального правопорушення.

Отже, якщо розкриття злочину для слідчого фактично означає оголошення визначеній особі підозри, а для працівника оперативного підрозділу – документування і виявлення злочину, який внесено до ЄРДР, то виникає резонне питання: який злочин буде вважатися розкритим для детектива НАБУ? Для отримання відповіді на це питання необхідно звертатися до розробок криміналістичної науки, адже саме вона синтезує теорію і практику діяльності з розслідування злочинів.

Із позиції криміналістичної науки розслідування будь-якого злочину можна уявити у вигляді послідовного або паралельного рішення слідчим низки локальних задач, які у своїй системі забезпечують розкриття злочину та всебічне, повне й об'єктивне дослідження обставин, що входять у предмет доказування у кримінальному провадженні [10, с. 74]. В іншій інтерпретації діяльність із розслідування злочинів означає специфічний вид соціальної практики, що полягає у пізнанні подій протиправного характеру за допомогою відповідних закону засобів і прийомів, включаючи їх примусову реалізацію у разі чинення протидії [11, с. 147]. Отже, розслідування і розкриття злочину уявляється у теорії криміналістики єдиним процесом, спрямованим на збирання, дослідження та використання доказів.

За умови однакового синонімічного ряду слів «розкриття» і «розслідування» постає питання про доцільність застосування поняття «розкриття». Із цього приводу В.В. Тіщенко справедливо наголошує, що в теоретичних та науково-прикладних дослідженнях криміналістики не тільки допустимо, а й доцільно використовувати поняття розкриття злочину, що включає характеристику інформаційно-пізнавальних і технологічних процесів, методів і засобів їх реалізації у ході розслідування із метою встановлення усіх обставин кримінального правопорушення та причетних до нього осіб [3, с. 387]. Із цих позицій розкриття не може бути відокремлено від розслідування, воно наповнює останнє змістом, конкретними засобами, що проводяться із певною тактичною метою.

Однак потрібно наголосити, що свого часу Р.С. Белкін розкритикував спробу окремих криміналістів (Л.Я. Драпкін, І.Ф. Герасимов, І.Р. Іскандеров) створити самостійне криміналістичне вчення щодо загальної теорії розкриття злочинів [12, с. 16–17]. Зміст цієї теорії повинен був включати основи подолання проблемних ситуацій у розслідуванні, евристичний процес побудови і перевірки версій, логіко-інформаційні етапи розкриття злочину [13]. Як зазначає Р.С. Белкін, у подібній самостійній теорії просто немає необхідності, оскільки її предмет – це зміст криміналістики.

У цьому контексті вбачається практичний сенс у думках В.М. Мешкова та В.Л. Попова, які зазначали, що у розробці всіх рекомендацій (як криміналістичних, так і оперативно-розшукових) повинен бути встановлений постулат про те, що діяльність із виявлення, розкриття, розслідування злочинів є єдиною та неподільною [14, с. 9]. У своїй роботі з проблем опера-

тивно-розшукової тактики вони наголошують на тому, що немає і не може бути різних стадій розкриття злочину. Ними пропонується розглядати діяльність оперативного співробітника і слідчого як єдине ціле. Уявляється, що в Україні саме такий зміст розкриття злочину сьогодні реалізується за задумом законодавця у контексті діяльності детективів НАБУ.

Сьогодні проблема корупції стоїть однією із перших у нашій державі. Не можна оминути значення ратифікації Україною Конвенції ООН про корупцію (2003 р.) та наміри вступити у європейське співтовариство. Тому вважаємо, що законодавче визнання за детективами НАБУ одночасно функцій розкриття та розслідування злочину значно розширило їхні можливості у боротьбі з корупцією. Адже цим нівелюється проблема легалізації одержаних під час оперативно-розшукових заходів відомостей; суб'єкт розслідування не витрачає свої розумові зусилля на доведення об'єктивності викриття злочинної діяльності.

З іншого боку, привертається увага криміналістів до проведення теоретичних досліджень із метою забезпечення детектива НАБУ адресованими йому науково-практичними рекомендаціями, розроблення відповідних його ролі програм виявлення та розслідування злочинів, які б дозволили якісно поєднати повноваження слідчого і працівника оперативного підрозділу, подолати протидію розкриттю та розслідуванню корупційних проявів, оскільки офіційні статистичні показники ефективності діяльності НАБУ поки що далекі від очікуваних [15]. Так, станом на 30 квітня 2017 р. із початку діяльності НАБУ (лютий 2016 р.) прокурори Спеціалізованої антикорупційної прокуратури скерували до суду лише 65 справ, розслідуваних детективами НАБУ. Суди ухвалили рішення у 17 із них; 26 справ перебувають на стадії розгляду, а розгляд 22-х не розпочався взагалі. Деякі справи лежать у судах без руху більше року. Серед причин затягування розгляду називається і повернення прокурору обвинувального акту.

Висновки. Для детектива НАБУ розкриття злочину співзвучно науково-теоретичному поняттю розслідування злочину. Діяльність із розкриття злочину не можна відокремити від розслідування, яке завдяки використанню досліджуваного нами терміна наповнюється змістом, конкретними засобами, що проводяться з метою викриття злочину та доведення вини злочинця. Тому моментом розкриття злочину не тільки для детектива НАБУ, а й для інших суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності потрібно вважати момент набуття юридичної сили рішенням суду, в якому визначено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення (із нереабілітуючих підстав). Враховуючи тенденції сучасного законодавства щодо змісту розкриття злочинів, вважаємо, що майбутнє досудового слідства саме за детективами, які поєднують два завжди взаємопов'язані види діяльності – слідчу й оперативно-розшукову, що є предметом подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України № 1698-VII від 14.10.2014 р. // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 47. – Ст. 2051.
2. Юркова Г.В. Реалізація завдань швидкого і повного розкриття злочину в досудових стадіях : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Г.В. Юркова. – К., 2003. – 214 с.
3. Тіщенко В.В. Вибрані праці / В.В. Тіщенко. – Одеса : Гельветика, 2017. – 436 с.
4. Положенні про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань : Наказ ГПУ № 139 від 06.04.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0680-16>.
5. Про визнання таким, що втратив чинність, наказу МВС України № 456 від 24 вересня 2010 року : Наказ МВС України № 1102 від 30.11.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z2138-12>.
6. Про Національну поліцію : Закон України № 580-VIII від 02.07.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
7. Конспект лекцій з дисципліни «Основи теорії систем і системного аналізу» (для студентів денної та заочної форм навчання спеціальності «Менеджмент») / Укл.: О.Г. Водолазська, Н.В. Водолазська. – Краматорськ : ДДМА, 2003. – 75 с.

8. Сервецький І.В. Науково практичний коментар Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» / І.В. Сервецький. – К. : Парламентське вид-во, 2000. – 208 с.
9. Основи оперативно-розшукової діяльності : [навч. посіб.] / С.В. Албул, С.В. Андрущенко, Р.В. Мукоїда, Д.О. Ноздрін ; за заг. ред. С.В. Албула. – Одеса : ОДУВС, 2016. – 270 с.
10. Баев О.Я. О методических основах расследования насильственных преступлений / О.Я. Баев // Актуальные вопросы уголовного права, процесса и криминалистики. – Калининград, 1998. – 86 с.
11. Кузмічов В.С. Розслідування злочинів. Міжнародне і національне законодавство. Теорія і практика : [навч. посіб.] / В.С. Кузмічов, Ю.М. Черноус. – К. : КНТ, 2008. – 448 с.
12. Белкин Р.С. Курс криминалистики : в 3 т. / Р.С. Белкин. – М. : Юристъ, 1997. – Т. 2.: Система частных криминалистических теорий и тенденции ее развития. – 480 с.
13. Драпкин Л.Я. Проблемы общей теории раскрытия преступлений и криминалистическая тактика / Л.Я. Драпкин // Теоретические проблемы криминалистической тактики. – Свердловск, 1981. – С. 31–39.
14. Мешков В.М. Оперативно-розыскная тактика и особенности легализации полученной информации в ходе предварительного следствия: [учеб.-практ. пособ.] / В.М. Мешков, В.Л. Попов. – М. : Щит-М, 1999. – 80 с.
15. Справи у судах: актуальна інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://nabu.gov.ua/novyny/spravu-u-sudah-aktualna-informaciya-0>.

